

AHMET HAŞİM'İN “MERDİVEN” ŞİİRİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

MEHMET NURİ PARMAKSIZ *

Merdiven Şiirinin tahliline geçmeden önce, Haşim'in hayat hikâyesinden bahsetmeyi elzem görüyorum; nkn eserin yazarını bütün yönleriyle tanımak, eserde bahsedilen olayların, duygu ve düŐüncelerin zm için bize yardımcı olur. Yazarın biyografisiyle beraber sanat anlayıŐı ve sanatta bakıŐı, eserlerinin arka planında olanları anlamamıza yol açacak ipuçları ile doludur.

Haşim, 1884-1885(?) yıllarında Baėdat'ta doğdu. Babası, bir çok yerde mutasarrıflık yapmıŐ olan Arif Hikmet Bey, pek çok âlim yetiŐtirmiŐ olan Âlsî ailesindedir. Haşim, 1894-95 yıllarında İstanbula gelir ve ilk önce Numne-i Terâkki mektebine, bir yıl sonra da Galatasaray Lisesi'ne kaydolur. Burada, edebiyat ėretmenlerinin yardımlarını gören Haşim, ilk Őiirini Servet-i Fünun Őairlerinin tesirinde, Mecmua-yı Edebiye'de, “Hayâl-i AŐkım” ismiyle neŐreder.

* GlbâŐı Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı ėretmeni / ANKARA

Onun sanatını, dört devreye ayırmak mümkündür: Servet-i Fünûn tesirinde olduğu dönem, Fecr-i Âti dönemi, Birinci Dünya savaşından 1921'e kadar olan dönem (bu yıllar arasında, Haşim'in kalemi hemen hemen susmuştur), son olarak da, 1921'den ölümüne kadar, en güzel şiirlerini yazdığı dönem.

Edebiyatımızda bir yönüyle simbolist (simgeci), bir yönüyle de emperyonist (izlenimci) olarak düşünülen A. Haşim'in, şiirlerini tam olarak anlayabilmek için onun ruh halini iyi tahlil etmek gerekir. Gelelim, Haşim'in mizacının oluşmasındaki başlıca amillere: Annesine duyduğu sevgi çok büyüktür ve küçük yaşta annesini kaybetmesi, Haşim'in sanatında ortaya çıkan karamsarlık ve hüznün en büyük sebeplerindendir. Haşim'in, şiirlerinin çoğunda devamlı olarak güneşin batışından bahsetmesi, herhalde akşam üzerleri, Dicle kenarında annesiyle yaptığı gezintilerin tesiriyledir. Annesine sevgisi o kadar büyüktür ki, tabiri caizse, evlenebilmek için ona benzer bir kadın aramış, bulamamış ya da sevdiği insanı bir daha kaybetme korkusundan olacak ancak ölümünden 4 gün önce evlenebilmiştir.

Onun mütemadiyen geçmişe dair özlem duyması ve şiirlerinde çoğunlukla melâlden bahsetmesi, annesini küçük yaşta kaybetmesiyle ilgilidir. Geçmişe dönüşün imkânsızlığını bilen şair, "Şafak" adlı şiirinde şöyle der:

"Dönmek mi?Ne mümkün geriye dönmek,
Düştüyse gönüller bu melâle.
Bir eldir ufuklardan uzanmış,
Zulmet bizi çekmekte visâle."

1933'te hayata gözlerini yuman şairi, rahmetle anıyor ve sizlere, onu anlamanız için, "O Belde" şiirindeki şu mısraları dikkatle okumanızı tavsiye ediyorum:

"Sana yalnız bir ince taze kadın,
Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer,

Bu sefil iştiha, bu kirli nazar,
Bulamaz sende, bende bir mana."

1. MUHTEVA VE KONU

Şiir tahlillerinde ilk önce, metne bağlı olarak ortaya çıkan, biri görünen anlam, biri de şiirin içinde gizli olan iki yön olduğunu unutmamak lâzım. İlk bakışta çeşitli yorumlara açık olan bu şiirde, herkes tarafından görülen anlam içinde bulunanlar şunlardır: Hayatı simgeleyen bir merdiven imgesi, bir akşam tablosu, güneş rengi sarı yapraklar, yüzün perde perde soluğu, kızıl bir akşam dekoru içinde yere eğilmiş şekilde sürekli olarak kanayan güller, dallardaki kanlı bülbüller, sararan sular, tunç rengini almış mermerler ve bütün olarak bunlara ait olan gizli bir lisan.

Şairin "merdiven" sembolüyle anlatmaya çalıştığı 'hayat yolu'dur. Bu sembolün dışında şiirde, "etek", "güneş rengi bir yığın yaprak", "yüzün perde perde soluğu" gibi semboller ile "suların sararması", "kızıl havalar", "alev gibi dallarda duran

MERDİVEN

*Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak...*

*Sular sarardı... yüzün perde perde solmakta,
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...*

*Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?*

*Bu bir lisân-ı hafidir ki ruha dolmakta
Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...*

Ahmet Haşim

kanlı bülbüller” ve tunca benzeyen mermer” gibi anlatımlar empresyonist (izlenimci) özellikleri ortaya koyucu özelliklerdir. Ana konuyu destekleyen bu benzetme ve anlatımlar, görülen anlamı bir tabloya benzetecek olursak, eksik kalan yönleri tamamlar niteliktedir.

Şiirin bütününe hâkim olan bu akşam tablosu içinde, şairin bize duyurmaya ve hissettirmeye çalıştığı psikoloji ise içinde hüznün ağır bastığı, biraz karamsar ama dolaylı anlatımın şairene kullanışlarını saklar. Bu akşam tablosu içinde, hayatın sona yaklaştığını anlatan sonbahar mevsimi ve sarı yapraklar, zamanın geçişi ve yaşlanmayla beraber duyulan hüznle birlikte bir korkunun ortaya çıkışı neticesinde yüzün perde perde soluğu, güneşin batış anında dallardaki bülbüllerin aldığı renk, ve yanmış izlenimi veren sular içinde gizli bir lisan saklı oluşuyla şairin bize anlatmaya çalıştığı şey, ne yaparsak yapalım akşamdan (ölüm-den) kaçışın olmadığı gerçeğidir.

2. DİLE VE ANLATIMA DAYALI ÖZELLİKLER

Aslında onun şiirleri, özellikle başlangıçta, o güne ait olan, yani Servet-i Fünun ve Fecri Âtî'nin dil özelliklerini yansıtan (bugünün diline çok yabancı, kök itibarıyla içinde çokça Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalarla dolu) bir dildir. İşte bu yüzden onu günümüz şiir okuyucusu dil olarak anlamaktan uzaktır; fakat daha sonraları Haşim, “Bir Günün Sonunda Arzu” ve ölümüne yakın yıllarda yazdığı “Ağaç”, “Süvari” gibi şiirlerde, dil anlayışını değiştirir. Şiir içinde *muttasıl* (ara vermeden, durmadan), *hafî* (gizli) anlamındaki kelimelerin bulunması, bugünün okuyucusu için bir sorun teşkil etmemekte ve şiirin o güzel anlatımı içinde kaybolup gitmektedir..

Ahmet Haşim, *Merdiven* şiirinde kendi şiir anlayışına uygun olarak, duygu ve düşüncelerini doğrudan değil, dolaylı yoldan anlatmayı tercih etmiştir. “Güneş rengi bir yığın yaprak”, “alev gibi

dallarda kanlı bülbüller”, “kızıl havalar” gibi sıfat tamlamalarını çokça kullanarak şiirde daha çok tasvire ait olan öğelerle söylemek istediklerini okuyucuda çağrışım yaratacak şekilde duyurmaya ve sezdirmeye çalışmıştır.

Bu onun “*Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar*” başlığıyla Piyale kitabına koyduğu önsözdeki şiir anlayışıyla doğru orantılıdır. Bu yazısının bir bölümde Haşim şöyle der: “Şair ne bir hakikat habercisi, ne güzel konuşan bir insan, ne de bir yasa koyucudur. Şairin dili düzyazı gibi anlaşılacak için değil, ama duyulmak üzere oluşmuş, musiki ile söz arasında, sözden fazla musikiye yakın, iki arada bir dildir.”

Haşim'in genel olarak şiirlerinde olan anlatım özelliği, mana noktasında okuyucunun hayalini harekete geçiren, imgeye dayalı farklı çağrışımlarla şiirin anlamını kişinin anlayışına göre genişleten bir yapı arzeder. Haşim, şiirde manadan çok musikiyi ön plana çıkarmış ve aruzunda yardımıyla şiirlerinde müthiş bir ses güzelliğine ulaşarak anlamda kapalılığı hemen hemen her şiirinde kullanmıştır. Yaşadığı devirde, özellikle “Bir Günün Sonunda Arzu” şiirindeki anlatımıyla anlaşamadığını düşündüğü için “Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar” adlı şiir görüşlerini açıklayan bir yazı yazmak zorunda kalmıştır. Haşim'in şiirinin tesiri daha sonraları (1950'den sonra) II. Yeni şairleri üzerinde ortaya çıkmıştır.

3. SES ÖZELLİKLERİ

Ahmet Haşim'in şiirlerinde anlamda açıklıktan çok ses öğesine önem veriş, şiiri “söz ile musiki” arasında düşünmesinden kaynaklanır. O, “şiirde her şeyden önce önemli olanın kelimenin anlamı değil, mısradaki söyleniş değeri” olduğu görüşündedir. İşte bu yüzden de, şiirlerinde aruz veznini kullanılır. Merdiven şiiri aruz ölçüsünün “Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün (Fa'lün)” kalıbıyla yazılmıştır.

Şiirde kullanılan, “solmakta/olmakta, güller/bülbüller, do1makta/olmakta” gibi tam uyaklar, veznin dışında bu ses güzelliğinin oluşmasına yardımcı olan öğeler olarak düşünülebilir.

Şiir içinde daha çok “r” sesi kullanılışı aliterasyon sanatına yol açmış ve bu da şiirde ortaya konan ses birlikteliğine katkı sağlamıştır. Şiirde içinde “r” sesi geçen kelimeler şunlardır: “Ağır ağır, bir, merdivenlerden, eteklerinde, rengi, yaprak, ağlayarak, sular, sarardı, perde perde, ruha, seyret, arza, kanar, güller, durur, benziyor, mermer.” Ayrıca şiir içinde kullanılan harf tekrarı dışındaki mısra tekrarı olan “kızıl havaları seyret ki akşam olmakta” söyleyişi de okuyucuya verilmek istenen mesajın duyurulması ve şiirde ses olarak bir bütünlük oluşması açısından önemlidir.

Kafiyelerin seçimindeki “solmakta/olmakta, ve do1makta/olmakta” kelimelerindeki “makta” eki, ortaya konan durumun bitmiş bir şey olmadığını ve devam etmekte olduğunu bize duyurması açısından önemli bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu açıklamamızdan hareketle Haşim, mısralarını kurarken şiirinde, “sesi, anlatımı, manayı ve şiirde bütünlüğü oluşturan kurgu”ya dair hemen hemen her şeyi düşünmüştür diyebiliriz. Şiiri cazip hale getiren öğelerden biri de, Haşim’in mısraları içinde gizli bir şekilde duran, söyleyişte bulunan içtenliktir.

4. EDEBÎ SANATLAR

Haşim “Merdiven” şiirinde, birçok söz sanatından, anlam olayından ve tamlamadan yararlan-

mıştır. “güneş rengi bir yığın yaprak”, “alev gibi dal”, “kanlı bülbül”, kızıl hava” şiirde bulunan tamlamalardan birkaçıdır. Özellikle sıfat tamlamaları içine gizlenen anlam, şiirde mana derinliğine yol açmaktadır. Ayrıca, “alev gibi dallar” ve “tunca benzeyen mermer” bölümlerinde teşbih (benzetme) sanatı kullanılmıştır.

“Merdiven” kelimesi ile ‘açık istiare’ sanatı yapılmış. Sadece benzetilen (Merdiven) verilerek, benzeyen (hayat yolu) anlatılmaya çalışılmıştır.

“Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?” mısraında, güneşin batış anındaki olaydan dolayı, suyun yanıyor gibi görünmesi ile mermerlerin üstünü tunca benzeyen bir rengin kaplayışı doğal bir olaydır. Şairin bu durumdan haberi vardır ama bundan habersizmiş gibi duruş ile bilip de bilmezlikten geliş hali tecâhül-i ârif sanatına yol açmıştır.

5. ŞİİRDE BULUNAN İMGELER

Şiirin ismi olan “merdiven” kelimesi başlı başına bir imgedir. Kanaatimce “hayatı anlatan” bu kelime, her okuyucuda farklı bir anlam kaza-

nabilir. Kimimiz için “hayat” kimimiz için başka bir şey olabilir.

Şiirde “kızıl havaları seyret ki akşam olmakta” sözünün iki defa tekrarı, şiirin “akşam” –ki bu da başlı başına bir imgedir- üzerine kurulduğunu gösterir. “Akşam” bir anlamda bize ölümü hatırlatır. Şiir içinde gizli olan hüznün, her geçen saniye ölüme yaklaşımdan dolayıdır.

Haşim on mısralık bu şiirinde bize öyle bir tablo çizmiştir ki bu resim içinde, eksik bir yön bulunmaz. Şiirin “ağır ağır” diye başlaması ve “kızıl havaları seyret ki akşam olmakta” diye bitişi aslında çok anlamlıdır. Güneş nasıl “ağır ağır” batarsa insan da hayatı “gün gün” yaşar ve zaman geçtikten sonra her şey bir anda olmuş gibi hatırlar. İnsan, bakmakla görmek arasındaki farkı çözerse her şey gözüne farklı görünür. Şiirin sonundaki “lisan-ı hafi” (gizli dil), aslında tabiatın, kuşların, yaprakların ve bu dünyaya ait her şeyin bize söylediği şey, geçen her saniye akşama (ölüme, mutlak sona) yaklaştığımız gerçeğidir. Haşim bunu bütün ruhuyla hissetmiştir. İşte o yüzden bu gizli lisan ruha dolmaktadır ve ne yaparsak yapalım akşam olmaktadır.